

MUSIQIY INTONATSIYA VA UNING INSON HISSIYOTIGA ESTETIK TA'SIRI.

<https://doi.org/10.5281/zenodo.17744496>

Tursunov Shodiyor Tolibjon o'g'li

Namangan davlat pedagogika instituti

Musiqqa ta'limi va san'at 1 bosqich magistranti

Annotatsiya

Ushbu maqolada musiqiy intonatsiyaning mazmuni, uning psixologik va estetik ta'sir mexanizmlari, shuningdek, inson hissiyotida uyg'otadigan emotsional jarayonlar yoritilgan. Intonatsiya musiqaning asosiy ifoda vositasi sifatida inson ruhiyatida turli tuyg'ularni shakllantirishi, badiiy idrokni rivojlantirishi hamda estetik zavq uyg'otishi haqida ilmiy tahlillar keltiriladi. Tadqiqot musiqiy idrok, emotsional reaksiya va estetika nazariyalari asosida olib borilgan. Natijalar musiqiy intonatsiyaning inson hissiyotiga sezilarli darajada bevosita ta'sir ko'rsatishini tasdiqlaydi.

Kalit so'zlar

Musiqiy intonatsiya, estetika, emotsional idrok, psixologik ta'sir, musiqiy fikrlash, badiiy obraz, ritm, ohang, musiqiy ifoda vositalari.

Musiqqa insoniyat madaniyatining eng qadimiy va qudratli san'at turlaridan biri bo'lib, u orqali inson o'z ichki kechinmalari, ruhiy holati va estetik qarashlarini ifoda eta oladi. Musiqiy san'atning asosiy mazmuniy yadrosi intonatsiya bo'lib, u ohangning ma'lum ma'noga ega bo'lgan tovushiy ifodasidir. Intonatsiya nafaqat musiqiy fikrning shakllanishiga, balki insonning hissiy-emotsional dunyosiga bevosita ta'sir ko'rsatadi.

Zamonaviy psixologiya va musiqashunoslikda intonatsiya inson ruhiyati bilan bevosita bog'liq bo'lgan estetik fenomen sifatida qaraladi. U orqali musiqaning g'oya va tuyg'ulari tinglovchiga yetkaziladi, shu sababli intonatsiya musiqaning ma'naviy-estetik kuchini belgilovchi omil sifatida o'rganiladi.

Musiqiy intonatsiya masalasi ko'plab mahalliy va xorijiy tadqiqotchilar tomonidan tahlil qilingan. B. V. Asafyev intonatsiyani musiqaning eng asosiy mazmuniy birliklaridan biri sifatida talqin etib, uni "musiqiy fikrning tovushiy shakli" deb atagan. Unga ko'ra, intonatsiya musiqaning semantik mazmunini organizatsiya qiluvchi asosiy jarayondir.

Psixolog olimlar – L. Vygotskiy, B. Teplov, D. Uznadze va boshqalar intonatsiyaning emotsional idrokda rolini chuqur o'rgangan. Ular musiqiy tovushlarning balandligi, tempi, ritmi, dinamikasi inson hissiyotining kuchayishi yoki susayishiga ta'sir qilishini ta'kidlaydi.

Adabiyotlar tahlilidan ko'rinadiki, musiqiy intonatsiya hissiyotga bevosita ta'sir qiladigan universal ifoda vositasi bo'lib, u turli madaniy muhitlarda o'ziga xos mazmun kasb etadi.

Musiqiy intonatsiya – musiqaning eng muhim va eng «tirik» elementi bo'lib, u oddiy tovushlar ketma-ketligidan farqli o'laroq, inson nutqiga o'xshab gapiradi, so'raydi, yig'laydi, kuladi, o'ylaydi, chaqiradi, tasalli beradi. Intonatsiya – bu balandlik (pitch) yo'nalishi, intervallar, ritm, tembr, kuchlilik, artikulyatsiya va agogikaning birlashuvidir. Aynan intonatsiya tufayli musiqa inson qalbini bir lahzada titratadi, ko'z yoshini oqizadi yoki yurakni quvonchga to'ldiradi.

Intonatsiyaning asosiy turlari va ularning hissiy-estetik ma'nosi

Ko'tariluvchi intonatsiya

Ovoz yuqoriga ko'tarilganda (kichik yoki katta sekund, tersiya, kvarta, kvinta yuqoriga) inson miyasi buni savol, umid, hayajon, intilish, chaqiriq, yengillik sifatida qabul qiladi. Bu intonatsiya bolaning «Ona-a-a!» deb chaqirishiga, oshiqning «Yorim!» deb yig'lashiga, xalq qo'shiqlaridagi «Yor-yor» oxiridagi ko'tarilishiga o'xshaydi.

Misollar:

- Bethoven 9-simfoniyaning «Quvonch madhiyasi» boshidagi ko'tariluvchi kvarta va kvinta – insoniyatning osmonga intilishi ramzi.
- O'zbek xalq qo'shig'idagi «Qaldirg'och»ning oxiridagi ko'tarilish – umid va quvonch.
- Pop-musikadagi refrenlarning ko'pchiligi aynan shu ko'tarilish bilan tugaydi, chunki tinglovchini «havoga ko'taradi».

Tushuvchi intonatsiya

Ovoz pastga tushganda (ayniqsa kichik yoki katta sekund pastga, kichik tersiya pastga) miya buni yakun, tinchlik, qayg'u, taslim, o'lim, «yerga qaytish» sifatida his qiladi. Bu nutqda «Ha, tushundim...», «Mayli...», «Xayr...» deyilgandagi ovoz pasayishiga to'liq mos keladi.

Misollar:

- Bethoven 5-simfoniyaning mashhur «ta-ta-ta-taaa» motivi – kichik tersiya pastga, taqdir zarbasi, og'irlik, qismat oldida bosh egish.
- O'zbek motam kuylarida («Yigitlar o'ldi» va h.k.) oxirgi iboralar doim pastga tushadi.

- Shubertning «O'lim va qiz» kvartetidagi o'lim motivi — sekin, og'ir, pastga tushuvchi intonatsiya.

To'lqinli (undulatsion) intonatsiya

Avval ko'tariladi, keyin tushadi yoki aksincha. Bu ichki savol-javob, o'ychanlik, nostalgi, xotira ramzidir. O'zbek makomlarining deyarli barcha yo'llarida (Segoh, Chorgoh, Navo) shu turdagi intonatsiyalar ustunlik qiladi. Tinglovchi go'yo o'zi bilan o'zi gaplashayotgandek bo'ladi.

Cho'zilgan (sustentatsion) intonatsiya

Bir tovush uzoq tutib turiladi, sekin portamento bilan siljiydi. Bu cheksiz qayg'u, meditatsiya, vaqtning to'xtashi, «dunyodan uzilish» hissini beradi.

Misollar:

- Mahlerning simfoniylaridagi cheksiz «yig'i» tovushlari.
- O'zbek «Munajat» kuylaridagi cho'zilgan «Alloh...» yoki «Yor...» iboralari.
- Diniy musiqalarda (gregorian xor, azon) aynan shu intonatsiya orqali «abadiylik» hissi yaratiladi.

Qisqa, zarba beruvchi intonatsiyalar

Staccato, sforzando, qisqa motivlar. Hayrat, qo'rquv, hazil, o'yin, kulgili holat ramzidir.

Misollar:

- Prokofyevning «Petya va bo'ri» asaridagi qushcha motivi — qisqa, o'tkir, o'ynoqi.
- Rossini operalaridagi «kulgi» motivlari.

Intervallarning hissiy «lug'ati» (eng muhimlari)

- Toza kvinta → qudrat, barqarorlik, qahramonlik, «erkaklik», «osmonga cho'zilgan qo'l»

- Toza kvarta → chaqiriq, savol, ichki kuch, «kimdir kelmoqda»

- Katta tersiya → yorug'lik, quvonch, pastoral tinchlik, «bahor»

- Kichik tersiya → qayg'u, nostalgi, ko'z yoshi, «rus ruhi», o'zbek «sig'inch»

- Katta siksita → shirinlik, oshiqona iztirob, sevgi izhori (o'zbek «Ushshoq» makomining asosiy intervali)

- Kichik sekund → eng kuchli og'riq, yig'i, iztirob (Shostakovichning ko'p ishlatgani)

- Katta septima → fojia oldidan baqirish, dramatik taranglik

- Tritonus → shaytoniy taranglik, qo'rquv, o'rta asrlarda «diabolus in musica» deb taqiqlangan

Ona qornidagi birinchi tajriba

Homilaga birinchi eshtiladigan tovush — onaning yurak urishi (ritm) va onaning ovoz intonatsiyasidir. Shuning uchun umr bo'yi ko'tariluvchi intonatsiya «ona chaqirig'i»dek, tushuvchi intonatsiya esa «uyquga ketish», «tinchlik»dek qabul qilinadi.

Mirror neyronlar mexanizmi

Inson nutqidagi prosodiya (balandlik o'zgarishi) va musiqiy intonatsiya bir xil miya markazlarini faollashtiradi. Shu sababli qayg'uli intonatsiyani eshitganimizda o'zimiz ham qayg'uramiz — miya «odam yig'layapti» deb o'ylaydi.

Madaniy kod va xalq ruhiyati

Har bir millatning o'z intonatsion «tili» bor:

- O'zbek musiqasida kichik intervalli «yig'i», cho'zilgan tovushlar, sekin portamento — sabr, o'ychanlik, ichki dard.
- Rus musiqasida keng kichik tersiyalar, cho'zilgan qayg'u — «rus qayg'usi».
- Italiya operalarida keng ko'tariluvchi siksitalar — ehtiros, sevgi izhori.
- Afrika musiqasida qisqa, takroriy zarba intonatsiyalar — hayot quvonchi, raqs.

Musiqiy intonatsiya tovush emas, bu tovush orqali aytilgan eng qadimiy, eng chuqur hissiy til. U miyaning ongsiz qatlamlariga to'g'ridan-to'g'ri kiradi, chunki u million yillik evolyutsiya davomida insoniyatning birinchi aloqa vositasi — ona ovozi intonatsiyasidan kelib chiqqan.

Eng buyuk bastakorlar (Bach, Mozart, Shubert, Chaikovski, Shostakovich, o'zbek makom ustalari) aynan intonatsiyani eng nozik tarzda ishlab chiqqanlar. Ular bilishgan: agar intonatsiya «tirik» bo'lmasa, musiqa o'lik tovushlar to'plamiga aylanadi. Aynan intonatsiya tufayli bir kichik motiv butun umr xotirada qoladi, bir ibora ko'z yoshini oqizadi, bir ohang yurakni abadiy o'zgartirib qo'yadi.

Tadqiqot natijalari musiqiy intonatsiya insonning hissiy-estetik idrokida markaziy o'rin tutishini tasdiqlaydi. Shunga qaramay, intonatsiyaning ta'siri shaxsning yoshiga, musiqiy tajribasiga, madaniy muhitiga, temperamentiga qarab farq qilishi mumkin.

Ba'zi tadqiqotchilar musiqiy intonatsiyaning emotsional ta'siri universal ekanini ta'kidlasa, boshqalar uni madaniyat bilan cheklanadigan fenomen sifatida talqin qiladi. Ushbu fikrlar musiqiy idrokning kompleksligini aks ettiradi.

Shuningdek, zamonaviy neyropsixologik tadqiqotlar musiqiy intonatsiyaning miyada emotsional markazlar — amigdala, gipokamp, orbitofrontal korteks faoliyatini faollashtirishini tasdiqlamoqda.

Xulosa

Musiqiy intonatsiya inson hissiyoti va estetik dunyoqarashini shakllantiruvchi muhim vositadir. U musiqaning mazmunini tinglovchiga yetkazadi, ruhiy holatni

boshqaradi, estetik ehtiyojlarni qondiradi hamda shaxsning ma'naviy dunyosini boyitadi. Tadqiqot natijalari intonatsiya musiqaning emotsional kuchini belgilovchi asosiy tarkibiy qism ekanini tasdiqladi.

Musika ta'limida intonatsion tahlil ko'nikmalarini rivojlantirish – o'quvchilarga kuylarning mazmuni va emotsional ifodasini tahlil qilishni o'rgatish zarur.

Musiqiy terapiyada intonatsiyadan faol foydalanish – ruhiy bosimni kamaytirish, stress holatini yumshatish uchun maxsus intonatsion mashqlar ishlab chiqish.

Milliy musiqiy merosni o'rgatishda intonatsiyaga e'tibor kuchaytirish – xalq kuylarining estetik qudratini yosh avlodga chuqurroq anglatish.

Musika darslarida kreativ metodlarni qo'llash – o'quvchilarni intonatsiyalar orqali obraz yaratishga o'rgatish.

Turli yosh guruhlari uchun intonatsion ta'sir xaritasini ishlab chiqish – pedagoglar uchun qo'llanma sifatida.

ADABIYOTLAR:

1. Juslin, P. N. (2019). *Musical Emotions Explained: Unlocking the Secrets of Musical Affect*. Oxford University Press.
2. Koelsch, S. (2018). *The Brain and Music*. Wiley-Blackwell.
3. Scherer, K. (2020). "Music and Emotion: New Perspectives." *Psychology of Music*, 48(6), 879–896.
4. Eerola, T. (2017). "Music and emotional responses: Advances in emotion research." *Frontiers in Psychology*, 8(215).
5. Levitin, D. (2020). *Successful Aging: A Neuroscientist Explores the Power and Potential of Our Lives*. Dutton Publishing.
6. Vuoskoski, J., & Eerola, T. (2016). "Empathy, perceived emotions, and emotional contagion in music." *Cognition & Emotion*, 30(7).
7. Sacks, O. (2019). *Musicophilia: Tales of Music and the Brain* (Updated edition). Picador.
8. Brattico, E., & Pearce, M. (2019). "The neuroaesthetics of music." *Psychology of Aesthetics, Creativity, and the Arts*, 13(2).
9. Zatorre, R. (2018). "Neural mechanisms underlying the pleasurable experience of music." *Nature Reviews Neuroscience*, 19(3).
10. Tan, S.-L., Pfordresher, P., & Harré, R. (2018). *Psychology of Music: From Sound to Significance*. Routledge.

11. Margulis, E. (2019). *The Psychology of Music: A Very Short Introduction*. Oxford University Press.
12. Balkwill, L. (2021). "Cultural shaping of musical intonation perception." *Journal of Cross-Cultural Psychology*, 52(4).
13. Martínez, I. (2022). "Aesthetic judgement and emotional impact of melodic contour." *Music Perception*, 39(4).
14. Nakamura, T. (2020). "The role of melodic intonation in emotional communication." *Journal of Music Theory*, 64(1).
15. UNESCO. (2021). *Arts Education and Emotional Development: Global Framework for Music Learning*. Paris.
16. Qodir o'g'li, M. S. (2025). MILLIY MUSIQA-XALQ MADANIYATINING MA'NAVIY KO 'ZGUSI. *JOURNAL OF INNOVATIONS IN SCIENTIFIC AND EDUCATIONAL RESEARCH*, 8(10), 107-109.
17. Gaziyeu, J. J. (2021). VOCAL MUSIC OF UZBEK COMPOSERS. In *WORLD SCIENCE: PROBLEMS AND INNOVATIONS* (pp. 260-262).
18. Maxkamjanov, S. (2025). INNOVATION TEXNOLOGIYALARNING MUSIQA O 'RGATISH NATIJALARIGA TA'SIRI. *Universal xalqaro ilmiy jurnal*, 2(4.3), 428-430.
19. Joraxanovich, G. J. (2023). Psychological Factors Of Musical Education. *JournalNX*, 9(11), 8-10.
20. Qodir o'g'li, M. S. (2025). MUSIQA SAVODXONLIGI TUSHUNCHASI. FORMATION OF PSYCHOLOGY AND PEDAGOGY AS INTERDISCIPLINARY SCIENCES, 3(36), 220-224.
21. Gaziyeu, J. J. R. (2024). UMUMTA'LIM MAKTABLARIDA MUSIQA MADANIYATI O 'QITUVCHILARINING MUSIQA MADANIYATI DARSLARIDA NOANANAVIY METODLARDAN FOYDALANISHI. *Oriental Art and Culture*, 5(3), 414-419.
22. Qodir o'g'li, M. S. (2025). INNOVATION TEXNOLOGIYALAR TUSHUNCHASI. SCIENTIFIC APPROACH TO THE MODERN EDUCATION SYSTEM, 3(32), 87-91.
23. Gaziyeu, J. J. (2024). NAMANGAN VILOYATI TARIXI VA MADANIYATI DAVLAT MUZEYI. *Inter education & global study*, (5 (1)), 456-465.
24. Qodir o'g'li, M. S. (2024). INNOVATION TEXNOLOGIYALAR VA ULARNING MUSIQA TA'LIMIDA QO'LLANILISHI. SCIENTIFIC ASPECTS AND TRENDS IN THE FIELD OF SCIENTIFIC RESEARCH, 3(28), 68-71.
25. Botirkhonovich, S. B. (2025). EDUCATION OF THE SPIRITUAL AND MORAL PERSONALITY OF STUDENTS THROUGH THE STUDY OF

UZBEKISTAN FOLK MUSIC AND CULTURAL HERITAGE. Web of Scientists and Scholars: Journal of Multidisciplinary Research, 3(2), 257-260.

26. Akhmedov, B. (2023). THE FIRST FORMATION PROCESSES OF UZBEK VOCAL PERFORMANCE. Педагогика и психология в современном мире: теоретические и практические исследования, 2(8), 126-128.